

«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGIYASI, ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI» ATAMASINDA XALIQ ARALIQ ILMYIY-TEORIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI

ǴÁREZSIZLIK QARSAŃINDA QARAQALPAQSTANDA MÁDENIY RAWAJLANIWI TARIYXINAN

M.Tóreniyazov

*Эжинияз атындағы Нөкіс
мәмлекетлик педагогикалық
институты, Тарих оқити
методikasi kafedrası assistent
оқитиwshisi.*

Hámme waqıtlarda mádeniyat xalıqlardıń rawajlanıwında eń kerekli orındı iyelegen. Tariyxıy protsesslerdiń burılıw dáwirlerinde milliy ózlikti anlaw anıq kórinedi, áwladlar ortasındaǵı baylanıslardı támiyinleydi, xalıq ortasında úlken mánáwiyy-ádeplilik paziyletlerin qaliplestiriwde, anıq isenim, milliy ǵárezsizlik hám azatlıqqa umtılıw sezimin oyatıwda, milletti birlestiriw hám bekkemlew menen birge sheshiwshi derek bolıp xızmet etedi. Mádeniyat xalıqtın rúwxıylıq hám mánáwiyy tikleniwiniń, demokratik, ádalatlı hám rawajlangan mámleket ideyaların qalıplestiriw hám rawajlandırıwdıń tiykarı bolıp xızmet qıladı.

Ózbekstan Respublikasınıń milliy-mámleketlik ǵárezsiligi, milliy mádeniyat hám kórkem-ónerdiń tikleniwi tariyxında ózgeshe jańa basqısh boldı.

Jańa siyasiy sharayatta sipat ózgeredi, mádeniyattıń jámiyet turmısındaǵı sotsiallıq roli sezilerli dárejede asadı. Milliy mádeniyattıń tikleniw processiniń basınan-aq mádeniyattıń jámiyet turmısınıń barlıq tarawlarına engiziliwine sebep boldı. Bul dáwirde mádeniyat shaxsqa salıstırǵanda adamlardıń milliy óz-ózin ańlawınıń ósiwi menen tikkeley baylanıslı bolǵan mánáwiyy-hulıqiy xarakterdegi máselelerdi kóteredi. Milliy mádeniyattı tezlik penen rawajlandırıw tiykarında shaxstı hár tárepleme rawajlandırıw zárúrli orın tutpaqta, onıń jetiskenlikleri jámiyet social rawajlanıwınıń tiykarǵı hám dawamlı kórsetkishi bolıp tabıladı.

Ózbekstan Respublikasınıń milliy ǵárezsilikke eriskennen keyin, Qaraqalpaqstanda mádeniyat hám kórkem-ónerdi rawajlandırıw mashqalaları keń úyrenile basladı. Ilimiy-tvorchestvolıq ziyalılar, mádeniyat hám kórkem-óner mekemeleri, olardıń wákilleri ortasında bul másele mádeniyat hám kórkem-óner tarawın rawajlandırıwdıń turaqlı Konsepsiyasın qaliplestiriw hám qabıl etiw zárúrligine tiykar boldı.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2022-jıl 18-fevraldaǵı PP-75 sanlı «Turizm, mádeniy miyras hám sport tarawlarında mámleketlik basqarıwdı jetilistiriwge baylanıslı shólkemlestiriw ilajları haqqında»ǵı Pármanınıń qabıl etiliwi boldı.[1]

«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGIYASI, ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI» ATAMASINDA XALIQ ARALIQ ILMYIY-TEORIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI

Qaraqalpaqstannıń pútkil dúnya biletuǵın hám belgili bolǵan muzeyleri ham óz úleslerin qosadı. Bul mádeniyat hám kórkem-óner mekemelerinde qaraqalpaq xalıqınıń milliy koloriti hám milliy, doretiwshilik ónerine itibar kúsheytile baslandı. Máselen, Qaraqalpaqstan úlketanıw muzeyi qanıygeleri tárepinen “Qaraqalpaq hayalları zergerlik buyımları”, “Qaraqalpaq xalıqınıń milliy kiyimleri”, “Bezek” sıyaqlı kórgizbeler shólkemlestirildi Solay etip, Ózbekstannıń muzeyleri aktivlik penen ilimiy hám aǵartıwshılıq isleri menen shuǵıllandı. 1992 jılda Qaraqalpaqstanda I.V.Savitskiy atındaǵı mámleketlik muzeyi biziń eramızdan aldınıǵı IV-II ásirlerge tiyisli «Úlken Guldursin» esteliginde arxeologik qazıw islerin shólkemlestirildi.

Bul dáwirde mámlekette xalıqtıń tariyxıy ótmishi, tariyxı, dástúrleri hám úrip-ádetlerge qızıǵıwshılıǵı artqanı xarakterli. 1992-jılda Ózbekstan Respublikasi Ilimler akademiyasi Qaraqalpaqstan bóliminiń Tarix, arxeologiya hám etnografiya instituti shólkemlestirildi.[2]

Máselen, tek ǵana 1992 jılda «Úlken Guldursin», «Jampıq qala» tariyxıy orınlarında birgelikte alıp barılǵan arxeologik jumıslar nátiyjeleri talqılandı; bunda I.V.Savitskiy muzeyi «Áyyemgi Xorezm qol óneri» kórgizbesin ashtı, ol jerde 1972 jılǵı eksponatlar kórgizbege qoyıldı. Muzey fondına 167 dey jańa eksponat kelip tústi, 978 eksponat birinshi márte kórgizbege qoyıldı.

Ózbekstanda mámleket hám jamiyet basqarıwınıń jańa tiykarlarınıń qaliplestiriw protsessinde tariyxıy-mádeniy esteliklerdi qorǵaw hám olardan ámeliy paydalanıw tarawında da úlken mashqalalarǵa dus keldi. Respublikada 237 tariyxıy hám mádeniy estelikleri dizimge alınǵan bolıp, olardı qayta tiklew isleri 2 qanıygelestirilgen qanıygeler toparı tárepinen ámelge asırılǵan, biraq olardıń isleri talap dárejesinde emes edi.

Sonıń menen birge, respublika mádeniy turmısında ele kóp kemshilik hám qıyınshılıqlar kóp edi. Eń birinshi gezekte, mádeniyat hám kórkem-óner mekemeleriniń materiallıq-texnik bazasınıń támiyinleniw máselesinde úlken mashqalalar bar edi. Muzika hám teatr mekemeleri repertuarlarındǵı mashqalalar, milliy mádeniyat hám milliy dástúrlerge tiykarlangan jańasha saxna kórinisleri joqlıǵı úlken boslıqlarǵa sebep boldi.

Sunday-aq estrada (instrumental) muzikası respublika muzika mádeniyatınıń ózgeshe jańa janrı edi. Estrada gruppaları («Gulzar», «Oynasın» hám basqaları) shólkemlestirilgen ayrim háweskerlerdiń shólkemleskenine qaramay, olar professionaldan kóre tiykarınan háweskerler dárejesinde edi. Estrada atqarıwshıları respublika kórik-tańlawlarda joqarı orınlardı iyelegen bolsa-da (máselen, 1992-jılda G.Munteeva Tashkentte ótkerilgen B.Zokirov atındaǵı estrada atqarıwshıları tańlawınıń

«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGIIYASI, ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI» ATAMASINDA XALIQ ARALIQ ILMIIY-TEORIIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI

ekinshi orin laureatı boldı), kóples estrada atqarıwshılarınıń qosıq repertuarlarında milliy kórkem-óneri kem qollanılgan edi.[3]

1990-jıllar baslarında Qaraqalpaqstan Mádeniyat ministrliги sistemasında úsh professional teatr, eki mámleketlik konsert birlespesi, úsh muzey, respublika muzika ansamblleri birlespesi, tarixiy hám mádeniy miyrastı qorgaw inspeksiyası bar edi. Mádeniy estelikler, 15 balalar muzika mektebi, 5 kórkem-óner mektebi, 208 klub, 496 kitapxana, 6 mádeniyat hám dem alıw bağı, 243 kinoteatrlar (sonnan 136 qala hám 107 awıl kinoteatrları hám klubları) bul ayaqlarda 3740 adam jumis isledi. Klub mekemeleriniń bólimlerine 21 rayonlıq, 26 qalalıq, 52 awıllıq mádeniyat úyleri, 68 awıllıq klubları hám 39 avtoklublar, 18 oraylıq kitapxanalar sisteması 369 awıllıq, 24 rayonlıq, 48 qalalıq, 46 balalar, 3 kózi ázziler hám 3 respublika bóliimleri birlestirilgen edi.[4]

1992-jıl 9-yanvarda «Dene tárbiya hám sport haqqında» ғы Qaraqalpaqstan Respublikası nızamı qabıl etilip, respublikada jańa social-siyasiy tarawlarda dene tárbiya hám sporttı rawajlandırıw ushın imkaniyat jaratıldı. Respublika sportshılarınıń erisken jeńisleri birqansha salmaqlı boldı, olar mámleket chempionatlarında joqarı orınlardı iyeledi, máselen, Qaraqalpaqstan awır atletika mektebi oqıwshısı S.Sirtsov Barselonada bolıp ótken olimpiada qatnasıwshısına aylanıp gúmis medaldı qolğa kirgizdi, Azamat hám Baxtiyar Nurullaevlar bul sport túri boyınsha Ózbekstan saylandı komandası quramında hár túrli xalıq-ara jarıslarda qatnasıp jeńimpazlar qatarınan orın iyeledi. J.Maqulov hám keleshek Aziya chempionı A.Awezbaev Qaraqalpaqstan boks mektebi tárbiyalanıwshıları bolgan, ulıwma alǵanda Qaraqalpaqstan sport mektepleriniń 29 tárbiyalanıwshısı hár-túrli sport túrleri boyınsha Ózbekstan saylandı komandası quramında bolgan.[5]

Ulıwma alǵanda, Ózbekstan Respublikası ǵárezsizlikke erisken jıllardıń baslarında elimizde mádeniyat máselelerindegi kemshiliklerdi saplastırıwda húkimetimiz tárepinen alıp barılǵan insan qádir-qimbatın ulıǵlaw, ósip kiyatırǵan jas áwladtı hár tárepleme jetik shaxsqa aylandırıw maqsetinde mádeniyat, kitapxana, sport hám tariyxiy esteliklerdi qorgaw tarawların rawajlandırıw baslı maqset qilip qoyıldı.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2022-jıl 18-fevraldaǵı «Turizm, mádeniy miyras hám sport tarawlarında mámleketlik basqarıwdı jetilistiriwge baylanıslı shólkemlestiriw ilajları haqqında» ғы PP-75 sanlı Pármanı. Erkin Qaraqalpaqstan. 24-fevral 2022 j, № 22- san.

**«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGIIYASI,
ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI
HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI»
ATAMASINDA XALIQ ARA LIQ ILIMY-TEORIYALI Q KONFERENCIYA MATERIYALLARI**

2. Bazarbaev R. Istoriya formirovaniya nauchnogo sentra Karakalpakstana (1925-1997 gg.). AKD. – N., 1999. – S.17.
3. Urazova L. Istoriya vozrojdeniya natsionalnoy kulturi Karakalpakstana (1985-2005 gg.). Avtoref. diss. k.i.n. – N., 2009.- S.95.
4. Bul da sol jerde.
5. Bul da sol jerde.